

Гулієльмо Фереро.

Повінь диктатур.

I. Гін до диктатури.

Майбутні історики та філософи колись добре ломитимуть собі голову, щоби зрозуміти, як це воно сталося, що війна, ведена в ім'я свободи, могла в Європі та подекуди і в Америці прищипити недугу диктатур. Одначе це факт, який годі заперечити! Сьогодні диктатура не є навіть ніякою доктриною. Для деякого це просто „релігійна“ віра. Соціялісти перші почали поширювати цю віру. Це здійснилося: з висот московського Кремлю проголосили диктатуру пролетаріату. Від цього часу мільони пролетарів цілого світу мріють і чекають приходу червоного диктатора, що заведе на землі мир і справедливість¹⁾. Від деякого часу не тільки самі пролетарі мріють про диктатуру. З днем, коли Муссоліні на чолі своїх „чорних сорочок“ заволодів Римом, також багатії і буржуазія, і навіть освічені верстви, почали снити сон про білого диктатора, що залізною рукою зуміє накинати лад і послух неспокійним народам. Еспанія і Баварія вже пішли за тим прикладом. Мабуть також інші краї це зроблять²⁾. Повінь диктатур розливається по Європі і Сулля стає модною особою. В кожному краю почався старий процес проти демократії та парламентаризму. Зі всіх усюдів чути старі обвинувачення: в некомпетенції, хаосі, неладі, балакунстві, остраху перед відповідальністю, протекціонізмі, хиткості і продажності.

Що воно таке оцеї гін до диктатур, що проявляється зараз же на другий день після завалення стільки монарших тронів?

II. Між двома крайностями.

Хто сьогодні виступає перед трибунал розуму з обжалуванням демократії, цей має перед собою легке завдання. Всюди, особливо у великих державах, де справи так жахливо поплуталися, воля народу майже не проявляється, хоч вона має бути живим джерелом авторитету. Правлінню слід бути висловом тієї волі. А діється навпаки: воно іде проти неї. Демократичні правління найлегше спрагаються на те, щоби все робити цілком навпаки, ніж народ собі бажає у глибині серця. Там, де народ в засаді сам собою править, там він найчастіше обурюється на уряд. Теоретично він обурюється сам на себе.

Це правда. Кожна засада влади може існувати і ділати, навіть коли не дуже згідна з вимогами розуму. Одначе не слід забувати, що влада є владою тільки тоді, коли законна, ц. з., коли

¹⁾ Це писав Фереро ще в 1927 р. Сьогодні в часі голоду на Україні про червоного диктатора здебільша вже не мріють, хіба про іншого. РЕД.

²⁾ Писане це Ферером ще перед приходом Гітлера до влади. Як бачимо! автор вже тоді передбачив правильно хід подій. РЕД.

більшість тих, що повинні слухати, признає урядові право наказувати. Сила — це необхідна складова частина влади. Вона служить до накинення якогось уряду. Однак сама сила не рішає про законність влади: вона сама мусить спиратися на праві. Інакше — це насильство або тиранія. Розумні диктатури завжди дбали, щоби також їх влада виглядала на законну, хоч би воно і противилося духові їх намірів. Наприклад Сулля домагався, щоби зробити його диктатором шляхом права, затвердженого народом (відома *lex Valeria*). Він шанував у засаді те, що нині називаємо суверенністю народу і тут була також слабкість цього, що зробив. Після його абдикації, противники встигли впродовж кількох літ покінчити з цілим його законодавством. І вони опиралися на тій самій засаді, що й він, і на коміціях.

Щоби творити і перетворювати системи правління, хоч би це було тільки на папері, доконче треба собі поставити запит: що в Європі дає нині урядам слушне право виконувати владу?

Відповідь безсумнівна. Це засада, що від сто літ кріпшає в міру, як слабне віра в панування королів з божої ласки. Після упадку стільки тронів та засада ще сьак-так підпирає храм законности, що на наших очах розлітається. Що ж це? Воля народу. Про неї ніхто не знає, *де вона, в чім її суть, ані як проявляється.*

Після 1848 р. народам набридла їх власна суверенність. І вони могли щераз найти захист під батьківськими королівськими скиптрами. Нині не змогли би вже цього зробити. Монархам нанесли такі жахливі удари в часі останньої війни, що коли би завтра вернули на престолі, їх влада була би тільки тінню. Навіть там, де до сьогодні монархія залишилась, уряд настільки вважається законним, наскільки зможе доказати, що він мандатарій народу і його волі. Коли залишити на боці те, що збереглося ще з давньої монархістичної системи, нині джерело всякого права до влади — це загальне голосування, як вислів ніби то волі народу. Тільки ті мають право наказувати, які можуть твердити, що народ переніс на них ті права. Коли відкинути таке правління представництва народу, залишиться лиш сила п'ястуга, маскована ріжними назвами.

Демократія має всякі злі сторони, особливо, коли говорити про великі держави. Однак наша епоха має до вибору або правління народнього представництва, або таке правління, що створив Ленін¹⁾. Навіть диктатор, коли не хоче наслідувати російських зразків, приневолений сьогодні покликнутися на волю народу. Це бачимо в Італії. Там революція позаслонювалася фактами, що вона висловлює правдиву волю народу, а перед тим парламент фалшував цю волю.

III. Чого хочете?

Європа найшлася в дуже дивному положенні. Таке положення досі невідоме в історії світу. Це правда, За виїмком Швай-

¹⁾ Як показують напрями останніх часів, що все більше кріпшають, наша епоха має до вибору ще й третю можливість: трудову монархію. *Ред.*

царії і Франції, Європа правила собою до 1914 р. помисловою комбінацією засад монархічної і демократичної влади. Від часів французької революції ті дві засади ніби то поборювалися, але на ділі вони взаємно піддержувалися, так як два луки готицького склепіння. Воля народу спиралася на династичній традиції, династична традиція спиралася на волі народу. Цикльон з 1914 р. звалив один з тих луків: монархічний. Другий з них: демократичний повис у порожнечі і ось-ось кожної хвили може також звалитися.

Ще не пройшло й двісті літ від часу, коли філософи і поети у запалі, повному надхніннн пророків, предсказували прихід чудесної доби, коли народи стануть повнолітні і самі будуть собою правити.. І ось нагло і несподівано та чудесна доба надійшла!

Історія сказала до народів старого світу: — Тримаю вас за слово. Будете повнолітні! — І почала проголошувати з дня на день їх повнолітність. Наче дим розвіялася помислоаа комбінація двох політичних засад — монархічної і демократичної. Завдяки тій комбінації після 1848 р. було стільки сильних і пружних урядів! Тепер народ має правити державою по своїй суверенній і загальній волі! Має правити воля всіх! *Отже темних має та інтелектуальної еліти!* Одначе і широкі маси, і найбільше освічені круги у рівній мірі хорують недугою волі. В чім недуга нашої епохи? В тім, що ніхто докладно не знає, чого хоче і через те ніхто не може дійти до ясних понять!

У кожній партії, у кожній суспільній верстві, у кожній державі, і всіх інституціях, і, можна сказати, що навіть в кожному сумлінні, боряться суперечні собі доктрини, змагання та інтереси. Саме чого хочемо?! Ось тайна, якої не можемо пояснити, бо завжди хочемо чогось, що просто противиться нашій волі. Хочемо миру і війни, могутости і справедливости, тиранії і свободи, ошадности і розтратности, рівноваги бюджету і дефіциту, вигідної безпеки і пригод. Ще ніяка цивілізація не була у такій суперечності зі собою, як наша!

Коли з тієї точки глядіти на проблему новітньої держави, то відкривється нам ціла її жахлива і безмежна велич. Держава може спиратися тільки на великій збірній волі. Їй слід зєднати в собі волю партій, суспільних верств, всіляких груп та інституцій. Одначе та велика збірна воля, непевна, хитка, суперечна і неясна, цілком так, як кожна воля що входить у неї як її складова частина. *Спирати державу на такій волі, це значить, спирати її на нічім!!!*

Одначе інших фундаментів нема... І тут причина, що війна за волю прищипила Європі та дещо й Америці недугу диктатур. Бажання диктатури — це в сучасних умовах романтична форма *знеохочення*. Неодин мріє — тужить за червоним чи білим диктатором. Він мав би бути якимсь всевідучим чудотворцем, що найде ліки на всі недуги світу!

Нарікаємо і проклинаємо парламентарний лад і демократію.

Вважаємо його причиною слабости і безділля урядів. Одначе і та слабкість і бездільність має своє джерело в суперечностях та розтічи духа нинішних часів, а не в хибах такої чи іншої політичної системи. Так довго кожне правління буде слабе і хитке, без огляду на свою назву і форму, як довго не скажемо собі ясно, чого саме хочемо! Покищо мусимо дивитися, як час до часу виринають ніби — диктатори. Хаос панує нині в Європі. Спричинили його всі народи і держави: він заволодів душею кожного з нас. Лад колись запанує над світом. Але не тоді, коли в кожній столиці сяде диктатор з мечем в руках! Не тоді! Отже коли? Тоді, коли ясно і без плутанини в суперечностях зможемо собі відповісти на питання: чого хочемо? Миру, чи війни? Могутности, чи досконалости? Сили, чи права? Багацтва, чи, чи волі?

Переклав М. К.

Роберт А. Міллікен.¹⁾

Наука й релігія²⁾.

(З англійської мови переклав Др. Волод. Левицький).

Коли беруся говорити на повищу temu, то мені ясно, що виходжу дещо поза свою звичайну ділянку. Більшу частину свого життя віддав я досвідній праці в фізикальній лябораторії, посвятив студіям чистої науки, а мою головною метою в усій тій праці є виелімінувати усі зайві комплікації, усувати всі дургорядні перепони та причини, а дослід частинного явища звести до можливо найпростіших умов, до основних фундаментальних засад, так, щоби одержані конклюдії були очевидні та безсумнівні. Вислід такої методи був побудований на відповідній сумі знання

¹⁾ Роберт А. Міллікен (*Millikan*), найбільший сучасний американський фізик, ур. 1868 р., лавреат Нобля, директор Каліфорнійського технологічного інституту в Пасадені, відомий з розслідів над величиною електричних нарядів та космічними проміннями. Як приклонник поступенного еволюціонізму в природі, одночасно поборює вія і матеріалізм і атеїзм і т. зв. біблійний фундаменталізм, дуже розповсюднений серед протестантів в Америці, що приймає безкритично за правду усі тези, подані в св. Письмі, що торкаються наукових (а не релігійних) правд. Свої погляди висказав в книжці „*Science and Religion*“ в Бостоні 1926. Переведений мною уступ з цієї книжки є на мій погляд все актуальний та характеризує якраз нинішню епоху, коли то найбільші уми та світочі науки поширюють релігійний духовий та оптимістичний світогляд, а за те усія недоуки щораз яркіше схлюються до матеріалізму, який в науці вже давно збанкрутував. — (Перекл.).

²⁾ Поміщуємо цю статтю, щоби наші читачі знали, як ставляться до справи релігії найвизначніші вчені англосаського світу. Хоч їх світогляд як протестантський не у всьому годиться з католицьким поглядом, одначе їх ціхує велика релігійність та критичне наставлення до матеріалізму й атеїзму. З того огляду і ми неодного можемо від такого світоча науки як Міллікен навчитися.